Lidércnyomás

Kovalovszky Miklós háborús naplójából

1944. október 9., hétfő

Reggel beutazom Pestre, az iskolába. A vicinális zsúfolt; megszokott dolog. A repedésig tömött kocsira a következő állomáson mégiscsak felszáll öt-hat ember, megbirkózva a reménytelennek látszó helyzettel és a peronon zötyköldődő utasok felsőbbséges közönyével. Újságot akartam venni, de már csak Virradat volt; inkább nem vettem. Hazug betűk helyett az ősz színeit nézem.

Bent a városban a szokásos hétfő reggeli elkésett futkosás. Lehetne ideges nyugtalanságnak is magyarázni, ha nem megszokott tünet volna. A nap álmosan, eseménytelenül múlik el, a tanári szobába egyetlen valamirevaló vészhírt nem hoz ma senki.

Hazafelé menet a déli lapokat nézem: az oroszok Debrecen és Szolnok felé törnek előre. Szokatlan ez a nyílt szabatosság mostanában. S ha így leplezetlenül előttünk a valóság, hisz még valaki abban, hogy a hadijelentések helyneveinek sorrendje megfordul egyszer? Az ország vezetői bíznak abban, hogy meg lehet állítani a Kárpátok töltésén és a romániai gátszakadásokon át özönlő áradatot? Vagy hitetlenül szajkózzák a „kitartást" és a „végső győzelmet"? (...) „Ez nem a mi háborúnk" – halljuk minden józan embertől. Nem defetizmus ez, régi értelemben, hanem az a különös tény, hogy egy nemzet túlnyomó többsége meg van győződve arról, hogy a háború, amelybe belelökték, oktalan, a biztatóan megcsillogtatott cél hamis; sikeres, győzelmes befejezésére nem sok remény van. Ezért nem akar most igazán harcolni, hiába akarják hőssé vadítani az ősi magyar virtus emlegetésével.

Tragikusan szomorú szégyenünk, hogy ez a józan belátás csak most dereng föl a magyar koponyákban, amikor a háború már itt tombol az ország közepén, s megvert, szétzüllött hadak és esztelen félelemtől üzött menekülők áradata fut előtte. Most egyszerre csüggedés horgasztja le a lelkeket. Könnyű volt hősködni Oroszországban, egy győzelmes hadsereg fegyvernökeként, a csatlós szemérmetlen gőgjével, sütkérezve a gazda hatalmában és dicsőségében, amelynek – ma már látjuk – inkább csak árnyéka vetül ránk. Az 1943-as téli visszavonulás százezernyi elhullt magyarja mutatta meg a német fegyverbarátság igazi voltát, s a fájdalmas hírekből áramló jeges orosz szél oszlatta szét először sok bódult főben a katonafélórák, hazug, érzelmes dalok (mintha háborúról lehetne érzelegni), hangzatos jelszavak, tajtékozva üvöltő szónoklatok és a szellemi igénytelenség mélypontját jelentő kívánsághangversenyek szuggerálta hősi kiállás, magyar hivatás és győzelmi tudat szédületét. Saját vesztünkön fogunk okulni, ha ugyan nem lesz késő minden tanulság. Hányan voltak, akik a lavina elindításakor akár csak magukban is tiltakoztak volna az ellen, hogy társuljunk egy őrült gonosztetthez?

Október 10., kedd

A reggeli újság első oldalán megüt az óvatos címbe burkolt hír: Szolnok elesett. Leeresztem az újságot, s a városra gondolok, ahol pályakezdő ifjúságom esztendeit töltöttem.

Fáj az emlékezés, másfelé erőszakolom gondolataimat, ellebbentem az emlékek könnyekre ingerlő füstjét. De nem feledhetem, hogy a Tiszán túl üszkösen, eltiporva, névtelen halottakkal trágyázva fekszik az ország a haldódó őszben.

Jó lesz felkészülni az oroszok fogadására, gondolom. A szó utat nyit az emberek lelkéhez, ha egy másik világból jönnek is. Régóta vadászok már orosz nyelvtanra, óvatosan érdeklődve a könyvesboltokban. Úgy látszik, mások előrelátóbbak voltak, mert a könyvek mind elfogytak.

Október 11., szerda

Reggel felzaklatott méhkas az iskola. A fiúk kabátban ácsorognak, lármáznak. A leventeparancsnokságról utasítás jött: kivonulnak Pest határába lövészárkot ásni. A leventeoktató tanárok mennek ki velük, nem valami nagy kedvvel. Látszik rajtuk, hogy szívesebben tartanának inkább öt órát egymás után.

A vonatnál Gizivel találkozom. Újságolja, hogy a Honvédelmi Minisztérium, ahol dolgozik, Dunántúlra költözködik. Mi lesz Pest sorsa – kérdezem –, feláldozzák a céltalan pusztulásnak? Az a hír járja náluk, hogy egészen a Rákosig védekezünk, s ha ott sem tudjuk megállítani az oroszt, akkor tárgyalnak Pest feladásáról. Nagyon gyerekesnek érzem ezt az elképzelést.

Október 12., csütörtök

Feltűnő, mennyi katona lézeng a városban. A fronton annyira szilárd a helyzet, hogy nincs rájuk szükség? Vagy csak szónokolunk a hősi helytállásról, valójában pedig csendes szabotálás folyik? Ez volna a jobbik eset, mert valami szerény ellenállás jele volna.

Nehéz helyzetükben bizonyára a németek is úgy vélik, hogy a front mögött biztosabb. Ma reggel is hosszú sor visszafelé vonuló autót láttam, tele katonasággal. Nagy teherautókon és társzekereken pedig gépeket szállítanak Buda felé, valószínűleg a keleti külvárosok gyáraiból. Megkezdték itt is a „tervszerű kiürítést".

Október 13., péntek

Délelőtt riadó. Bánk bánt olvassuk éppen az órán. Az óvóhelyen összegyűjtöm az osztályt, kiosztom a szerepeket, s folytatjuk az olvasást. Petur lázongása és Tiborc elgyötört panasza egyszerre élő hanggal tölti be a homályos pincefülkét, mintha mi lennénk a békétlenek, Petur házában. Pedig nem a vastag boltívek visszhangja erősíti fel a sötét szavakat, hanem a körülöttünk és bennünk kavargó történelemtől érzékennyé vált lelkek.

Nem kell jóformán egy szó utalás, magyarázat sem, érzem, hogy a máskor tunya, érdektelen diákfülek most isznak minden szót, megértenek minden célzást, s a felolvasók hangjában ösztönös átérzéssel izzik az idegenek balekjaként pusztuló magyarság fojtott lázongása.

Október 14., szombat

Nem tudom, véletlen-e, ösztönös választás-e, vagy pedig az események egyre rövidülő gyújtótávolsága nagyítja fel a dolgokat, mostanában az iskolában az olvasmányok egyre gyakrabban szólnak közvetlen közelről, mintha az évtizedek mélységéből a jelen valóságába emelkednének, s írójuk átlátszó allegóriát írna a mi korunknak. Tegnap a Bánk bán-szemelvények, ma Kisfaludy Sándor romantikus dagályú elbeszélése, a Dobozy Mihály és hitvese. Az országra rontó ellenség, reménytelenül hősi ellenállás, menekülők csapata, vérszomjas, rabló üldözők, a gyalázatból a halálba menekülő asszony, bosszúálló hősiesség: kinek nem jutnának eszébe rögtön a szállongó rémtörténetek? A lelkek, amelyekben gyökeret vert az aggodalom és a rémült bizonytalanság, megborzonganak a szavak érintésére. De feltüzelik-e ma a lelkeket Kisfaludy utolsó sorai?

Egy értelem, egy érezet
Lelkesítsen tégedet, –
S ne féltsd, magyar, éltedet.

Különös lelki válságban az ország: várjuk a „felszabadítókat", s rettegünk tőlük.

Az állomáson egy déli lapot veszek. A helyzet alig változott. Feltűnő azonban Goebbels cikkének ismertetése. Élethalálharcról, végső erőfeszítésről beszél. Ő is komolynak látja már a helyzetet, megingott a bizalma a „végső győzelemben"? Meglepő a hang is, amellyel az ellenfelekhez fordul: a német nép nem vesz magára olyan igát, amelyet nem bír elviselni. Csak nem a kiegyezés, alku lehetőségére céloz? De lehet-e őrültekkel egyezséget kötni?

Október 15., vasárnap

Kimegyek az udvarra, hátha hallok valamit az utcai járókelők elejtett szavaiból. Kár, hogy a sötétben nem látom már, jön-e valaki ismerős a vasútról, talán tudna valami pontosabbat. Amint izgatottan feszülő füllel álldogálok az udvaron, átszól a kerítésen szomszédasszonyunk, s jámbor, hitetlenkedő naivsággal kérdi:

– Nem tetszett hallani, hogy megkötötték a fegyverszünetet? Úgy beszélik. Igaz lehet?

Végigömlik rajtam valami boldog izgalom forrósága: Ki mondta?

– A rádió. Mi nem hallgattuk délután, de egy ismerősünk mesélte.

Berohanok Ilushoz:

– Vége a háborúnak! Fegyverszünetet kötöttünk!

Némultan néz rám, a konyhaajtón beszűrődő szürkületi félhomályban is látom, hogy szeme a váratlanul rászakadó öröm hitetlenségével tágul rám:

– Bárcsak igaz lenne! Nem tudom elhinni. Ki mondta? Végre nyikordul az utcaajtó. Ilus futó lépései. Mi történt? Sírva borul rám, a zokogó öröm alig engedi szóhoz jutni:

– Hála istennek, csakhogy vége van! Horthy délben kiáltványt olvasott fel a rádióban, s bejelentette, hogy fegyverszünetet kér. A kiáltványt többször is felolvasták, a századosék saját fülükkel hallották.

Rögtön fel akarom bontani az egyik üveg pezsgőt, amelyet Mátyás hozott keresztfia születésére. Ilus azonban lefékezi az ujjongó, elragadtatott örömöt: még semmi sem biztos, várjuk meg, elfogadják-e az ajánlatot. Ne igyunk előre, hátha megkeseredik az íze a szánkban.

Majdnem igaza is volt. Szomszédasszonyunk jön át. Vörös János vezérezredes megcáfolta Horthy kiáltványát, s bejelentette, hogy fegyverben maradunk, a harc folyik tovább. Mi ez, megőrültek? Mint akit hideg vízzel öntenek nyakon, riadt szótlansággal, ostobán tátogunk. Ülünk a sötétben a tűzhely ide-oda villanó fénye mellett, és kétség-remény közt vergődve tanakodunk: mi történhetett?

Újra nyikorog a kapu, az ajtó előtt a százados magas, görnyedt alakja sötétlik fel. Benéz hozzánk, hogy megvitassuk az eseményeket. Ő sem érti a dolgot. Vagy elhamarkodott lépés volt a Horthy-kiáltvány, s azért vonta vissza, vagy más akarat kerekedett felül. Bizonyára a németek keze van a dologban, ők kontrázták meg a játékot. Csüggedten nézünk egymásra a meggyújtott lámpa sárga ködében. Ilus lehorgasztott fejjel ül a sarokban. Ujjongó, felszabadult örömünk elapadt, s egyre jobban az aggódó reménytelenség és bizonytalanság mocsarába fúl.

A százados siet haza. Megbeszélem vele, hogy vacsora után átmegyek, hátha lesz addig valami újabb fejlemény, vagy az esti hírekből megtudunk valamit. Nyolc óra felé megyek át hozzájuk. Márta mindenáron rám akaszkodik, elkísér. Míg a rádióban a híreket várjuk, sakkozunk.

A hírek közben érkezik izgatottan a százados egyik jó ismerőse és újságolja, hogy a német katonák megszállták a csendőrlaktanyát, lefegyverezték a csendőrséget és a nemzetőröket. Ő is ott volt éppen. Felháborodottan kérdezzük: miért engedték, hol vannak a magyar katonák, hiszen a faluban 40-50 főnyi csapat állomásozik? Gyáván behódolt mindenki? Az ismerős úgy tudja, a magyar katonaság azt a parancsot kapta, teljes felszereléssel, fegyverrel és lőszerrel vonuljon ki a határba, és ott szétszóródva húzódjék meg. Mit akartak ezek? Az összetűzést és lefegyverzést elkerülni, vagy képzeletbeli angol ejtőernyősökre küldték őket vadászni, amikor itt bent szégyenletes módon, ravasz erőszakkal nyakunkra lép a barát álarcát levető ellenség. Némán forr bennem a düh és szégyen: ilyen csúfság eshetett meg rajtunk! S vajon mi történik az országban? Mindenütt ilyen könnyen sikerül minden, anélkül, hogy egyetlen fegyvert emelnénk, egyetlen szót kiáltanánk önmagunk és függetlenségünk védelmére?

(Október 22-i hétvége mellékletünkben folytatjuk)

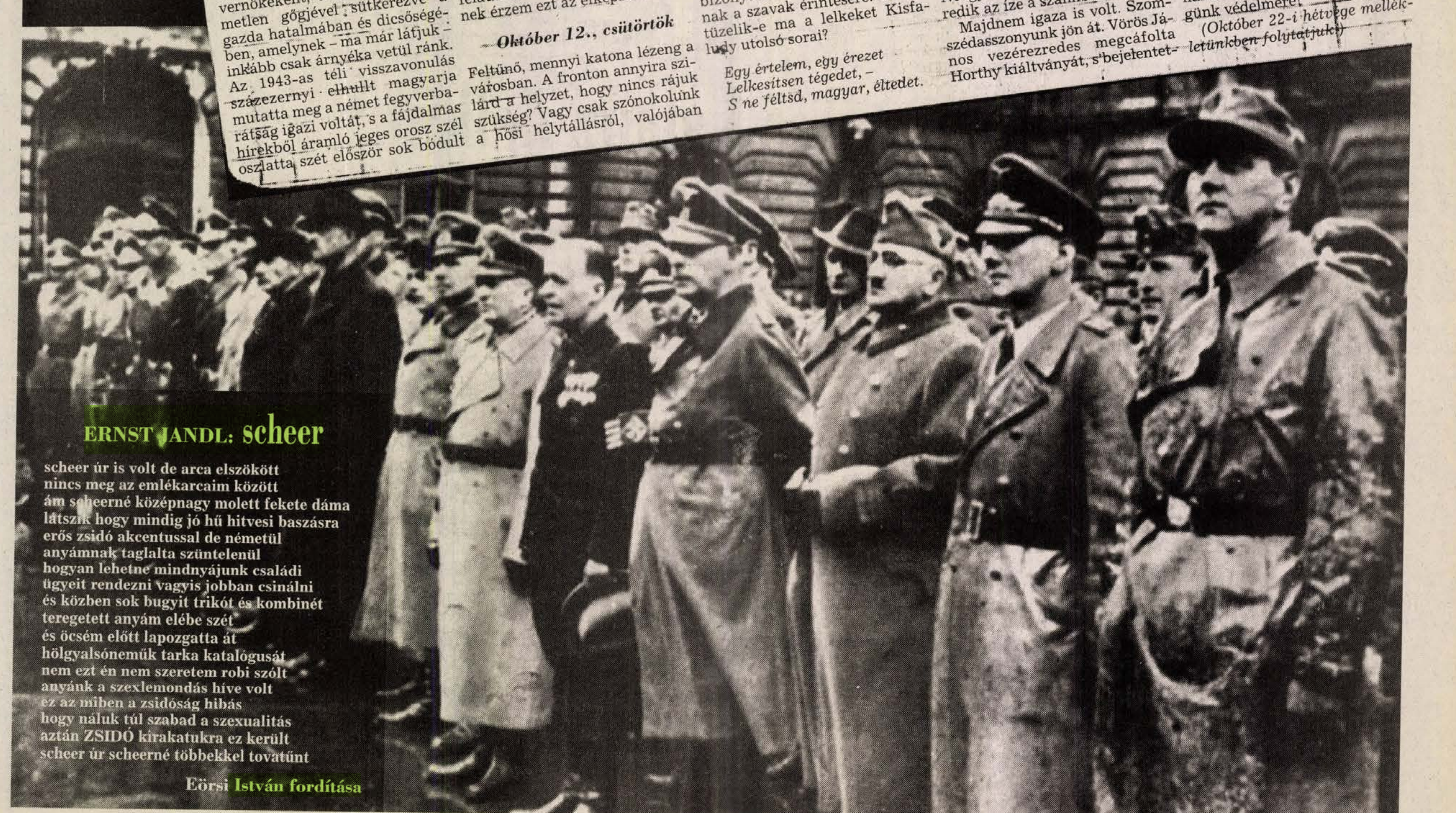

ERNST JANDL: scheer

scheer úr is volt de arca elszökött
nincs meg az emlékarcaim között
ám scheerné középnagy molett fekete dáma
látszik hogy mindig jó hű hitvesi baszásra
erős zsidó akcentussal de németül
anyámnak taglalta szüntelenül
hogyan lehetne mindnyájunk családi
ügyeit rendezni vagyis jobban csinálni
és közben sok bugyit trikót és kombinét
teregetett anyám elébe szét
és öcsém előtt lapozgatta át
hölgyalsóneműk tarka katalógusát
nem ezt én nem szeretem robi szólt
anyánk a szexlemondás híve volt
ez az miben a zsidóság hibás
hogy náluk túl szabad a szexualitás
aztán ZSIDÓ kirakatukra ez került
scheer úr scheerné többekkel tovatűnt

Eörsi István fordítása